

IQLIM MIGRATSIYASI: SABAB VA OQIBATLAR

Zulayxo Abduxalimovna Kadirova

Tashqi iqtisodiy faoliyat kafedrası dotsenti, PhD.

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

E-mail: kzulayho@gmail.com

Baxtiyor Ulug‘bek o‘g‘li Ismoilov

Tayanch doktorant

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

E-mail: inglizxitoy@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola iqlim migratsiyasining asosiy sabablarini va uning ijtimoiy, iqtisodiy hamda ekologik oqibatlarini tahlil qiladi. Maqolada iqlim o‘zgarishlari, tabiiy resurslarning kamayishi, va ekstremal ob-havo hodisalari kabi iqlim migratsiyasining asosiy turtki omillari muhokama qilinadi. Shuningdek, migratsiya oqibatida yuzaga keladigan demografik o‘zgarishlar, aholining o‘zgarishi, va iqtisodiy tizimlarga ta’siri chuqur tahlil qilinadi. Yana, maqola iqlim migratsiyasiga qarshi kurashish va moslashish strategiyalarini taklif etadi. Maqola iqlim migratsiyasining global miqyosda yuzaga kelayotgan muammolarni hal etish uchun samarali yechimlarni ishlab chiqishga yordam beradi.

Kalit so‘zlar. Iqlim migratsiyasi, global isish, ekstremal ob-havo hodisalari, to‘fonlar, qurg‘oqchilik, iqtisodiy oqibatlar, ekologik oqibatlar, ijtimoiy oqibatlar, iqlim o‘zgarishi, iqlim o‘zgarishlariga moslashish, ekologik muammolar.

CLIMATE MIGRATION: CAUSES AND CONSEQUENCES

Zulaykha Kadirova

PhD, Associate Professor of the Department of Foreign Economic Activity

Tashkent State University of Oriental Studies

E-mail: kzulayho@gmail.com

Bakhtiyor Ismailov

PhD Student

Tashkent State Institute of Oriental Studies

E-mail: inglizxitoy@gmail.com

Annotation. This article analyzes the main causes of climate migration and its social, economic, and ecological consequences. It discusses key drivers of climate migration, such as climate change, depletion of natural resources, and extreme weather events. The article also provides an in-depth analysis of demographic changes, shifts in population, and impacts on economic systems resulting from migration. Additionally, it offers strategies for combating and adapting to climate migration. The article aims to contribute to developing effective solutions for addressing the global challenges posed by climate migration.

Keywords. Climate migration, Global warming, Extreme weather events, Hurricanes, Drought, Economic consequences, Ecological consequences, Social consequences, Climate change, Adaptation to climate change, and Ecological issues.

КЛИМАТИЧЕСКАЯ МИГРАЦИЯ: ПРИЧИНЫ И ПОСЛЕДСТВИЯ

Зулайха Кадырова

Phd, доцент кафедры внешнеэкономической деятельности
Ташкентский государственный университет востоковедения

E-mail: kzulayho@gmail.com

Бахтиёр Исмоилов

PhD докторант

Ташкентский государственный университет востоковедения

E-mail: inglizxitoy@gmail.com

Аннотация. Настоящая статья анализирует основные причины климатической миграции и ее социальные, экономические и экологические

последствия. В статье обсуждаются ключевые факторы климатической миграции, такие как изменения климата, истощение природных ресурсов и экстремальные погодные явления. Также подробно рассматриваются демографические изменения, изменение населения и влияние на экономические системы, вызванные миграцией. Кроме того, статья предлагает стратегии борьбы с климатической миграцией и адаптации к ней. Статья направлена на разработку эффективных решений для решения глобальных проблем, связанных с климатической миграцией.

Ключевые слова. Климатическая миграция, Глобальное потепление, Экстремальные погодные явления, Ураганы, Засуха, Экономические последствия, Экологические последствия, Социальные последствия, Изменение климата, Адаптация к изменению климата, Экологические проблемы.

Kirish.

Iqlim o'zgarishi sayyora bo'ylab odamlarning harakatchanligini qayta shakllantirmoqda. Suv toshqinlari, bo'ronlar va o'rmon yong'inlari kabi iqlim bilan bog'liq xavflar allaqachon global inson harakatchanligining asosiy omili hisoblanadi. Iqlim migratsiyasi sohasidagi siyosat yutuqlari misli ko'rilmagan va juda muhim, chunki ular nafaqat global miqyosda, balki mintaqaviy, milliy va submilliy darajada ham ta'sir ko'rsatadi. Ular, ayniqsa, iqlim o'zgarishiga eng zaif bo'lgan mamlakatlar va ularning aholisi, xususan, eng kam rivojlangan mamlakatlar, dengizga chiqish imkoni bo'lmagan rivojlanayotgan mamlakatlar va rivojlanayotgan kichik orol davlatlari uchun ayniqsa muhimdir.

Iqlim migratsiyasi bu asosan qoloq mamlakatlarda hozirgi, ammo ayni paytda kelajakdagi haqiqatdir va ular ko'p yillar davomida ushbu masala bo'yicha duch keladigan muammolarga e'tibor qaratmoqdalar. Majburiy migratsiya davlatlar va jamoalarga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkinligi esa allaqachon isbotlab bo'lingan.

Tahlillar va natijalar

Barcha mamlakatlar iqlim o‘zgarishlari va uning oqibatlarini bartaraf etishda ojizlikni boshdan kechirmoqda va bu barqaror rivojlanishga erishishga qaratilgan sa’y-harakatlarga putur yetkazmoqda. Misol uchun, 2016-yilda tabiiy xavf-xatarlarga nisbatan zaiflik darajasi eng yuqori bo‘lgan 15 ta davlat kam rivojlangan davlatlar, dengizga chiqish imkoni bo‘lmagan rivojlanayotgan mamlakatlar va kichik orol xususiyatidagi rivojlanayotgan davlatlar xissasiga to‘g‘ri kelgan edi¹.

2015-yilda ham qabul qilingan 2030-yilgacha Barqaror Rivojlanish kun tartibi iqlimiy chora-tadbirlarni, shuningdek, xavfsiz va muntazam migratsiyani talab qildi. Nihoyat, 2017-yilda Inson Huquqlari Kengashi ekologik muhojirlarning inson huquqlariga qaratilgan rezolyutsiyani qabul qilishi mazkur migratsiya turining maqsadi va oqibatlarini yanada muhim ahamiyat kasb etishini anglatadi

Iqlim o‘zgarishi odamlarning ko‘chishining asosiy sababi emas, lekin u tobora ko‘proq ahamiyat kasb etmoqda. Atrof-muhit muammolari, odatda, odamlarning migratsiya qarorlaridagi ahamiyatsiz omillar bo‘lib, odatda, hatto iqlimdan kuchli ta’sirlangan mamlakatlarda ham iqtisodiy talablardan ancha orqada qoladi. Misol uchun, El Salvador, Gvatemala va Gondurasda migrant yuborayotgan uy xo‘jaliklarining atigi 6 foizi emigratsiyaning iqlim va atrof-muhit bilan bog‘liq sabablarini keltirgan, Jahon oziq-ovqat dasturi, Migratsiya siyosati instituti va Massachusetts institutining 2021-yilgi hisobotiga ko‘ra. Markaziy Afrikada migrantlarning atigi 5 foizi ekologik sabablarga ko‘ra ko‘chib o‘tganligini ma’lum qilgan. Biroq atrof-muhit ularning ko‘chib o‘tish qaroriga ta’sir qiladimi, degan savolga markaziy afrikalik respondentlarning 50 foizi rozi bo‘lgan².

¹ International Organization for Migration (IOM).2019. Climate change and migration in vulnerable countries.// https://publications.iom.int/system/files/pdf/climate_change_and_migration_in_vulnerable_countries.pdf\\2019.21 p.

² Migration Policy Institute. Climate Migration 101: An Explainer // <https://www.migrationpolicy.org/article/climate-migration-101-explainer#driver>.

Kuchayib borayotgan iqlim o‘zgarishiga qarshi kurashish mexanizmi to‘g‘ri ishlab chiqilsa, migratsiyani oldindan boshqarish mumkin. Migratsiyani munosib ravishda amalga oshirish odamlar va jamoalar uchun umidni tiklashi va bu mamlakatlarning rivojlanishiga hissa qo‘shishi mumkin.

Migratsiya bugungi kunda yangilik emas. Ko‘plab tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, iqlim o‘zgarishi va turli ekstremal ob-havo hodisalari tufayli boshqa joylarga ko‘chishlar yildan yilga kuchaymoqda va mutaxassislar bu hodisalar kelajakda, ayniqsa, Markaziy va Janubiy Osiyoda kishilar migratsiyasiga sezilarli ta’sir ko‘rsatishini ta’kidlamoqdalar. Yuqoridagi mulohazlarga asoslanib, integratsiyalashgan iqlim bilan bog‘liq migratsiya hamda jahon mamlakatlaridagi iqlim o‘zgarishi va migratsiya o‘rtasidagi bog‘liqlikni quyidagi omillar orqali izohlash mumkin:

Birinchidan, vaqtinchalik iqlim migratsiyasi hayotni diversifikatsiya qilish strategiyasi sifatida qaraladi, bunda vaqtinchalik migratsiyaga tayanish ekstremal ob-havo hodisalari yoki atrof-muhit o‘zgarishining boshqa paytlarida kuchayadi;

Ikkinchidan, iqlim o‘zgarishi yoki boshqa ob-havo hodisalari tufayli qishloq xo‘jaligi mahsuldorligi pasayganda, odamlar o‘zlarini oziq-ovqat va suv xavfsizligidan himoya qilish vositasi sifatida ko‘pincha yangi hududlarga ko‘chib o‘tadilar. Shuningdek, mamlakatlarda mavjud ijtimoiy tengsizlik migratsiya qarorlarini qabul qilishda muhim rol o‘ynashi mumkin. Bundan tashqari, mintaqalarda, ayniqsa, tabiiy ofatlar, masalan, oziq-ovqat, qurg‘oqchilik siklonlari va shunga o‘xshash hodisalar davrida, resurslarning yetishmasligi tufayli boshqa joylarga ko‘chib o‘ta olmaydiganlar uchun yaxshilangan ish imkoniyatlari va yashash imkoniyatlarini yaratish zarurati mavjud. Ba’zi odamlar iqlimga ta’sir qilish uchun yaxshiroq imkoniyatlar izlash uchun ko‘chib ketishadi, o‘zgarishlar ularning turmush tarziga, sog‘lig‘iga yoki oziq-ovqat xavfsizligiga ta’sir qiladi. Boshqa odamlar esa, ba’zan butun jamoalar, ko‘pincha iqlim

o‘zgarishi bilan kuchaygan to‘satdan boshlangan ofatlar va ekstremal ob-havo hodisalari vayron bo‘lishidan qochib, beixtiyor ko‘chib ketishadi.

Ekologik migratsiya nazariyalari odamlarning atrof-muhitdagi o‘zgarishlar tufayli uylarini tark etishga majbur bo‘lish sabablarini o‘rganadi. Ekologik migratsiya bilan bog‘liq asosiy nazariyalar va omillar:

– *Iqlim o‘zgarishi nazariyasi*(Hansen, J³, Mann, M. E⁴. va Solomon, S⁵):

Iqlimning isishi. Global haroratning oshishi iqlim sharoitida qurg‘oqchilik, suv toshqini, dengiz sathining ko‘tarilishi kabi o‘zgarishlarga olib keladi, bu esa, odamlarni xavfsizroq hududlarga ko‘chib o‘tishga majbur qiladi.

Ekstremal ob-havo hodisalari. Dovullar, siklonlar, tornadolar va boshqa ekstremal ob-havo sharoitlarining chastotasi va intensivligi oshib, noqulay yashash sharoitlarini yaratadi.

– *Atrof-muhitning buzilishi nazariyasi*(J. Lovelock⁶, D Attenborough⁷.):

Cho‘llanish. Yerdan intensiv foydalanish va iqlim o‘zgarishi tufayli cho‘llarning maydoni ko‘payib bormoqda, bu qishloq aholisini qishloq xo‘jaligi uchun yangi erlarni topishga majbur qilmoqda.

O‘rmonlarning kesilishi. O‘rmonlarning kesilishi va o‘rmon yong‘inlari biologik xilma-xillikning yo‘qolishiga va mahalliy iqlim sharoitining o‘zgarishiga olib keladi va odamlarni ko‘chib ketishga majbur qiladi.

– *Tabiiy resurslarning kamayishi nazariyasi* (J.Rockstrom⁸, K. Raworth⁹):

³ Hansen, J., Efficacy of climate forcings. Journal of Geophysical Research: Atmospheres, 2005. Pp 110.

⁴ Mann, M. E., Bradley, R. S., & Hughes, M. K. "Global-scale temperature patterns and climate forcing over the past six centuries." Nature, 2004, P 105-108.

⁵ Solomon, S., et al. "Contribution of working group i to the fourth assessment report of the intergovernmental panel on climate change." The physical science basis climate change 2007.

⁶ James Lovelock, The Revenge of Gaia. 2006

⁷ David Attenborough, "A Life on Our Planet: My Witness Statement and a Vision for the Future". 2020.

⁸ Johan Rockström. "Planetary Boundaries: Exploring the Safe Operating Space for Humanity". 2009.

⁹ Kate Raworth. "Doughnut Economics: Seven Ways to Think Like a 21st-Century Economist". 2017.

Suv tanqisligi. Daryo va ko‘llarning qurishi kabi suv balansining o‘zgarishi qishloq xo‘jaligini yuritish va aholining suvga bo‘lgan ehtiyojini qondirish imkonsiz bo‘lib, migratsiyaga olib keladi.

Tuproqning kamayishi. Eroziya, intensiv dehqonchilik va agrokimyoviy vositalardan foydalanish natijasida tuproq unumdorligining pasayishi fermerlarni yangi yer izlashga majbur qilmoqda.

– *Texnogen ofatlar nazariyasi* (N. Klein¹⁰, David P. Clarke¹¹):

Atrof muhitning ifloslanishi. sanoatning ifloslanishi, kimyoviy va atom zavodlarida sodir bo‘lgan avariya hayot va sog‘liq uchun xavfli sharoitlar yaratadi, odamlarni ifloslangan hududlarni tark etishga majbur qiladi.

Neftning to‘kilishi va zaharli chiqindilar. Bu hodisalar ekotizimlarning yo‘q qilinishiga va yashash sharoitlarining yomonlashishiga olib keladi.

– *Ijtimoiy-iqtisodiy omillar nazariyasi* (T. Piketty¹², M. Marmot¹³):

Iqlim o‘zgarishining iqtisodiy ta’siri. O‘zgaruvchan iqlim sharoiti natijasida qishloq xo‘jaligi, baliqchilik va turizmdan tushgan daromad odamlarni ish va yaxshi hayot izlab ko‘chib ketishga majbur qilmoqda.

Ijtimoiy beqarorlik va mojaro. Atrof-muhit o‘zgarishlari natijasida kelib chiqadigan resurslar uchun raqobat ijtimoiy ziddiyatga olib kelishi va odamlarni uylarini tark etishga majbur qilishi mumkin.

Ushbu nazariyalarning har biri atrof-muhitning aholi migratsiyasiga ta’sirining turli tomonlarini hisobga oladi va ekologik migratsiyaning sabab va oqibatlarini o‘rganishga kompleks yondashuvning muhimligini ta’kidlaydi.

¹⁰ Naomi Klein. "This Changes Everything: Capitalism vs. The Climate".2014.

¹¹ David P. Clarke. "The Science and Politics of Global Climate Change: A Guide to the Debate".2006.

¹² Thomas Piketty . "Capital in the Twenty-First Century".2013.

¹³ Michael Marmot. "The Health Gap: The Challenge of an Unequal World".2015.

Hozirda iqlim migratsiyasini yuzaga chiqaruvchi asosiy omillarni ikki yo‘nalishda guruhlash mumkin:

1-jadval

Iqlim migratsiyasi omillari

Atrof-muhit o‘zgarishi omillari	Ekologik omillar
• Dengiz sathining ko‘tarilishi • Cho‘llanish • O‘rmon yong‘inlari • Suv tanqisligi • Ekin yetishmasligi • Ekstremal ob-havo • Kasalliklar tarqalishi • Urushlar va mojarolar xavfining oshishi	• Biologik xilma-xillikning yo‘qolishi (hasharotlarning nobud bo‘lishi) • Suvning ifloslanishi (mikroplastik lar, azot, fosfor) • Havoning ifloslanishi (ammiak, zarrachalar) • Tuproq eroziyasi va yerning degradatsiyasi • Inson salomatligining zaiflashuvi (nafas olish muammolari, semirish, saraton)

Iqlim migratsiya harakati iqlimiy stress va zarbalarga javobdir. Iqlim o‘zgarishi dengiz sathining ko‘tarilishi, ekstremal ob-havo hodisalari, qurg‘oqchilik, harorat va yog‘ingarchilik shakllarining o‘zgarishi kabi turli xil ekologik o‘zgarishlarga olib kelishi mumkin.

Ushbu o‘zgarishlar ekotizimlar, qishloq xo‘jaligi, suv resurslari va turmush tarziga sezilarli ta’sir ko‘rsatishi mumkin, bu esa o‘z navbatida inson populyatsiyasiga va ularning hozirgi joylashuvida o‘zini saqlab qolish qobiliyatiga ta’sir qilishi mumkin.

Ushbu migratsiya harakatlari bir necha miqyosda sodir bo‘lishi mumkin:

- ✓ mamlakat ichida yoki chegaralar orqali;
- ✓ mintaqaviy va xalqaro miqyosda;
- ✓ vaqtinchalik migratsiyadan doimiy migratsiyagacha bo‘lgan vaqt oralig‘ida.

Ushbu holatlarning ko‘pchiligida iqlim o‘zgarishi aholi sonining o‘sishi, kam rivojlanganlik, o‘sib borayotgan tengsizlik, zaif boshqaruv, tabiiy xavflar, mojarolar va zo‘ravonlik bilan bir qatorda migratsiyani boshqaradigan omillardan biridir.

Boshqa hollarda, iqlim o‘zgarishining ta’siri to‘g‘ridan-to‘g‘ri migratsiya harakatlariga olib keladi, masalan odamlar ta’sirlangan hududlarda jismoniy qolishi mumkin bo‘lmagan holatlar, qirg‘oq eroziyasiga uchragan hududlar bunga misol bo‘la oladi.

Neoklassik migratsiya nazariyasi shuni ko‘rsatadiki, shaxsning ko‘chib o‘tish haqidagi qarori ularning hozirgi va potentsial muqobil joylarining nisbiy xarajatlari va afzalliklari (birinchi navbatda iqtisodiy) bilan belgilanadi. Bu istiqbolga ko‘ra, bo‘lajak migrantlar o‘zlari ko‘chib o‘tmoqchi bo‘lgan hududlardagi bandlik imkoniyatlari va daromad darajasi haqida to‘liq ma’lumotga ega bo‘lishga intiladilar. Shunday qilib, ularning harakat qarorlari pul mulohazalari va shaxsiy imtiyozlari bilan belgilanadi va ularning moliyaviy ahvolini yaxshilash ularning asosiy motivatsiyasidir¹⁴. Biroq, paradigma o‘ta soddalashtirilganligi uchun tanqid qilinadi, chunki u bozordagi nomukammalliklarni hisobga olmaydi, migratsiyani daromadlarni maksimal darajada oshirishdan kelib chiqadigan sof ixtiyoriy tanlov sifatida taqdim etadi hamda migratsiya rivojlanishi va o‘sish o‘rtasidagi murakkab munosabatlardagi siyosatning ahamiyatini kamaytiradi¹⁵.

El-Hinnawi tabiiy ofatlar yoki atrof-muhitning buzilishi sababli uylarini tark etishga majbur bo‘lgan odamlarni “ekologik qochqinlar” deb ta’riflaydi¹⁶. Ichki ko‘chish monitoringi markazi dunyoning turli mintaqalarida ob-havo bilan bog‘liq yillik ko‘chishlarni hisoblab boradi va ayniqsa, 2012–2021 yillar oralig‘ida bo‘ronlar, oziq-ovqat, yovvoyi o‘rmonlar, qurg‘oqchilik, haddan tashqari harorat va hokazolar ko‘chishlarning asosiy sabablari ekanligini aniqlagan¹⁷.

¹⁴ Ahsan R, Kellett J, Karuppannan S (2014) Climate induced migration: lessons from Bangladesh. Int J Climate Change Impact Responses.2014. P. 1–15

¹⁵ De Haas H. Migration and development: a theoretical perspective. Internat Migration Rev.2010. 44(1):227–264.

¹⁶ El-Hinnawi E. Environmental refugees. United Nations Environment Programme, Nairobi EM-DAT (2023) EM-DAT, CRED/UCLouvain, Brussels, Belgium. <https://www.emdat.be>.

¹⁷ Internal Displacement Monitoring Centre (IDMC) (2022) Retrieved from <https://www.internaldisplacement.org/global-report/grid202/>

Tadqiqot va innovatsiya siyosati bo‘yicha ekspert Efraim Dakaning fikricha, iqlim – noyob boylikdir, chunki u tirikchilikka hissa qo‘shadi va sayyoramizning tabiiy resurslari uchun asosdir. Iqlim migratsiyasining kutilayotgan oqibatlari oziq-ovqat ishlab chiqarish va inson farovonligini buzishdir. Shunisi e’tiborga loyiqki, o‘rmonlar dunyo uchun muhim uglerod yutuvchi hisoblanadi va rivojlanayotgan mamlakatlarda yog‘och isitish va qayta ishlash uchun energiya manbai hisoblanadi. Daraxtlarning beqaror hosilini nazorat qilinmasa, atrof-muhit degradatsiyasi davom etib, iqlim migratsiyasini kuchaytiradi. Atrof-muhit va dunyo aholisining sog‘lig‘iga ta’sirini kamaytirish tabiiy resurslar uchun radikal barqaror strategiyalarni talab qiladi. Global iqtisodlar asosan qishloq xo‘jaligi kabi iqlimga sezgir bo‘lgan tarmoqlarga tayanishini hisobga olib, moslashishga yangi yondashuvlarni kengaytirish kerak. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarning moslashish strategiyalari iqlim o‘zgarishi tashabbuslari va ijtimoiy-iqtisodiy siyosatlar o‘rtasida sinergiya mavjud bo‘lganda yaxshiroq ishlaydi. Shu sababli, iqlim migratsiyasini to‘xtatish uchun aholining yuqori o‘sishi bilan bog‘liq demografik elementlar kabi fundamental istiqbollar ustida ishlash va barqaror rivojlanish maqsadlarini foydalanuvchilarga qulay, toza echimlar bilan bog‘lash nuqtai nazaridan moslashuvchan imkoniyatlarni rag‘batlantirish lozim¹⁸.

So‘nggi yillarda ba’zi olimlar iqlim o‘zgarishi va boshqa atrof-muhit omillari migratsiya jarayonlariga qanday ta’sir qilishini o‘rganishmoqda. Ba’zilar atrof-muhitdagi o‘zgarishlar, jumladan, tuproqning degradatsiyasi, qishloq xo‘jaligi mahsulotlari va o‘tinning kamayishi, harorat va yog‘ingarchilikning o‘zgarishi, qurg‘oqchilikning kuchayishi, oziq-ovqat yoki siklon xavfi va dengiz sathining

¹⁸ Efraim Daka, tadqiqot va innovatsiya siyosati bo‘yicha ekspert.
www.sharqjurnali.uz

ko‘tarilishi mahalliy hamjamiyatlarga bevosita ta’sir ko‘rsatishi, ehtimol ularni boshqa joyga ko‘chirishga majbur qilishini aniqladi¹⁹.

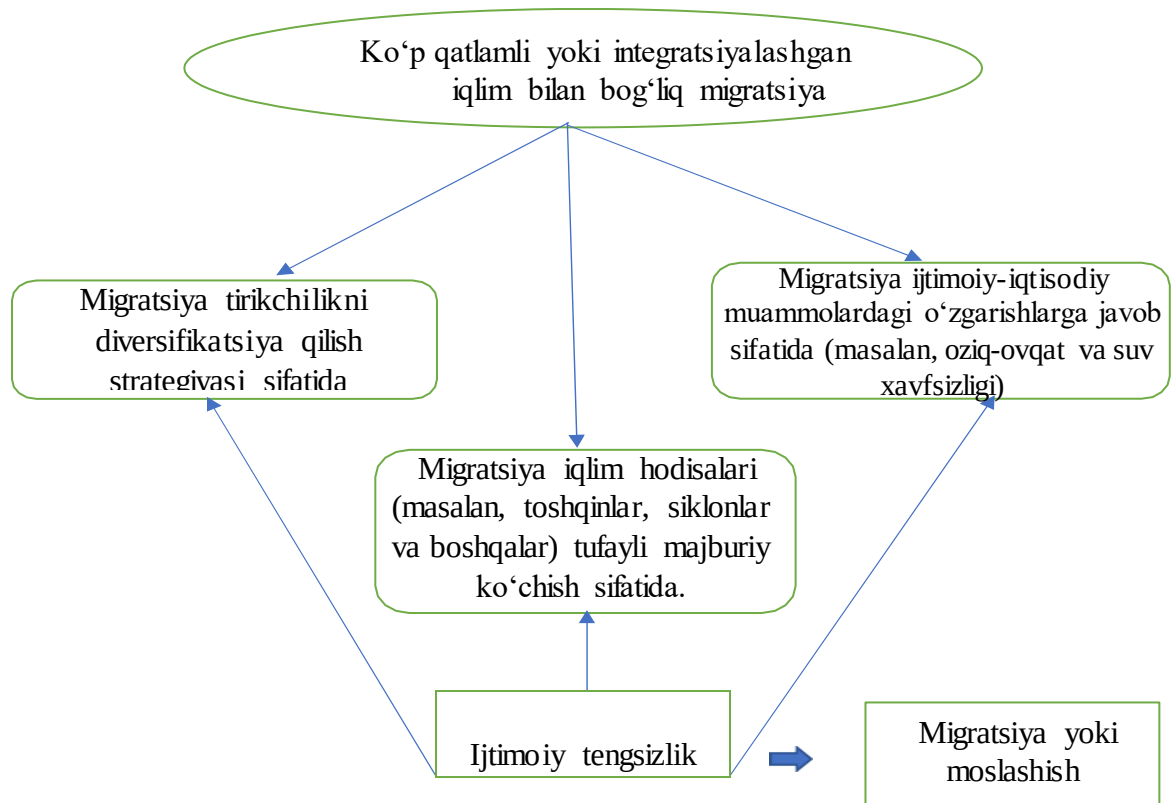
Boshqa tarafdin esa, muntazam suv bilan ta’minlanmagan uy xo‘jaliklaridagi odamlarni boshqa joyga ko‘chirishga yoki unga majbur qiluvchi harakatlantiruvchi kuch bo‘lib xizmat qilishi²⁰ va ishonchli suv infratuzilmasining mavjudligi esa odamlarni Osiyo va Afrikaning mega-delta shaharlariga jalb qiluvchi iqtisodiy bo‘lmagan omillardan biri ekanligi ta’kidlanadi. Aynan shu xilma-xil omillarga javoban “Ko‘p qatlamli yoki integratsiyalashgan iqlim sabab migratsiya” (MICIM) tipologiyasini taklif qilinadi²¹ (1-rasmga qarang). U ushbu tipologiyadan Osiyo mamlakatlaridagi iqlim o‘zgarishi ta’siri tufayli kuzatilgan turli migratsiya jarayonlari haqida to‘liqroq tushuncha berish uchun foydalanadi. Tipologiya uchta muhim yo‘nalishni o‘z ichiga oladi:

- migratsiya yashash vositalarini diversifikatsiya qilish strategiyasi sifatida;
- migratsiya iqlim o‘zgarishi natijasida yuzaga kelgan ijtimoiy-iqtisodiy muammolarga javob sifatida;
- iqlim hodisalari tufayli ko‘chish.

¹⁹ Sarkar B, Dutta S, Singh PK. Drought and temporary migration in rural India: a comparative study across different socio-economic groups with a cross-sectional nationally representative dataset. 2022. PLoS ONE 17(10):e0275449. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0275449>.

²⁰ Stoler J, Brewis A, Kangmennen J, Connecting the dots between climate change, household water insecurity, and migration. Curr Opin Environ Sustain. 2021. 51(52):36–41

²¹ Mufti Nadimul Quamar Ahmed, Jennifer E. Givens, Aaron Arredondo. The links between climate change and migration: a review of South Asian experiences. 2024-11p <https://www.researchgate.net/publication/378494722>.

1-rasm. Iqlim migratsiyada ijtimoiy tengsizlikning roli²²

Migratsiya ichki yoki xalqaro bo‘lishidan qat’iy nazar, iqlim o‘zgarishi ta’siriga javoban bir necha shakllarda bo‘lishi mumkin. Asosan, iqlim o‘zgarishi natijasida yuzaga kelgan majburiy va keskin migratsiya akademik tadqiqotlar va migratsiya bilan bog‘liq siyosatni ishlab chiqish o‘rtasidagi sinergiyani rivojlantirish uchun iqlim bilan bog‘liq migratsiya tadqiqotlarini umumiy iqtisodiy asoslar bilan bog‘lash uchun global indeksni yaratishni talab qiladi.

Iqlim migratsiyasi, bu odamlarga atrof-muhitning tanazzulga uchrashi ta’sirini yengish imkonini beradi, tirikchilikni diversifikatsiya qilish uchun yangi yo‘llarni ochib

²² Mufti Nadimul Quamar Ahmed, Jennifer E. Givens, Aaron Arredondo. The links between climate change and migration: a review of South Asian experiences. 2024-11p//<https://www.researchgate.net/publication/378494722>.

www.sharqjurnali.uz

DOI: 10.5281/zenodo.13905596

beradi va migrantlar hamda diasporalarning o‘zlarining kelib chiqish joylarida iqlim o‘zgarishiga hissa qo‘shishini rag‘batlantirishi mumkin.

Iqlim o‘zgarishlarining ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlari kundan kunga ortib borayapti. Bularni quyidagi shakllarda ko‘rishimiz mumkin:

- Issiqlik stressi kabi xavflar odamlarning ochiq havoda ishlash qobiliyatiga ta’sir qilishi yoki o‘ta og‘ir holatlarda inson hayotini xavf ostiga qo‘yishi mumkin. Haroratning ko‘tarilishi kasallik tashuvchilarni o‘zgartirishi va shu bilan inson salomatligiga ta’sir qilishi mumkin;

- Oziq-ovqat ishlab chiqarish qurg‘oqchilik sharoitlari, haddan tashqari harorat yoki suv toshqini yer va ekinlarga ta’sir qilganda to‘xtab qolishi mumkin, ammo iqlim o‘zgarishi ba’zi hududlarda oziq-ovqat tizimining ishlashini yaxshilashi mumkin;

- Binolar-inshootlar kabi jismoniy obektlar kuchli yog‘ingarchilik, suv toshqini, o‘rmon yong‘inlari va boshqa xavf-xatarlar natijasida shikastlanishi yoki yo‘q qilinishi mumkin;

- Infratuzilma aktivlari jismoniy aktivlarning ma’lum bir turi bo‘lib, ularning faoliyati yo‘q qilinishi yoki buzilishi mumkin bo‘lib, ular taqdim etayotgan xizmatlarning pasayishiga yoki ushbu xizmatlar narxining oshishiga olib keladi. Bu, o‘z navbatida, ushbu infratuzilma aktivlariga tayanadigan boshqa tarmoqlarga jiddiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin;

Iqlim o‘zgarishi ekotizimlarni o‘zgartiradi va tabiiy kapital shakllarini, masalan, muzliklar, o‘rmonlar va okean ekotizimlarini yo‘q qiladi, bu esa insoniyat jamiyatlari uchun muhim xizmatlardir. Bu, o‘z navbatida, insonning yashash muhiti va iqtisodiy faoliyatini xavf ostiga qo‘yadi.

Iqlim o‘zgarishining dastlabk to‘g‘ridan-to‘g‘ri oqibatlari mahalliy shaklda namoyon bo‘lsa-da, u o‘zaro bog‘langan ijtimoiy-iqtisodiy va moliyaviy tizimlar orqali mintaqalar va sektorlar bo‘ylab ta’sir qilishi mumkin.

- Regressiv ta’sir: har bir holatimizda eng kambag‘al jamoalar va aholi odatda eng zaif hisoblanadi. Iqlim xavfi fazoviy tengsizlikni keltirib chiqaradi, chunki u bir vaqtning o‘zida ba’zi hududlarga foyda keltirishi va boshqalarga zarar etkazishi mumkin.

- Tayyorlanmagan ta’sir: kompaniyalar va jamoalar iqlim xavfini kamaytirishga moslashayotgan bo‘lsa-da, jismoniy iqlim xavfining ortib borayotgan darajasini boshqarish uchun moslashish sur’ati va ko‘lamini sezilarli darajada oshirish kerak bo‘lishi mumkin. Moslashish xarajatlarning oshishiga olib keladi va odamlar va aktivlarni qattiqlashtirish yoki ko‘chirishga sarmoya kiritishni o‘z ichiga olishi mumkin bo‘lgan qiyin tanlovlarni talab qiladi.

Migratsiyaning boshqa turlarida bo‘lgani kabi, iqlim ta’siri ostida ko‘chib yurgan ko‘pchilik odamlar odatda o‘z mamlakatlarida nisbatan qisqa masofalarni bosib o‘tadilar. Iqlimning harakatchanligi juda xilma-xil, ammo migrantlar ko‘pincha shaharlarga boradilar. Bir turdagi iqlim hodisasi ko‘chishga qanday ta’sir qilishining universal namunasi yo‘q. Yevropa Komissiyasining Qo‘shma tadqiqot markazi tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ekstremal harorat Shimoliy va G‘arbiy Afrikada ko‘chishning kuchayishi bilan bog‘liq, lekin Sharqiy yoki Janubiy Afrikada emas. Mamlakatlar ichida iqlim o‘zgarishi ba’zi shaharlarni jozibador manzillarga aylantiradi - ko‘pincha qishloq xo‘jaligiga qaram bo‘lgan qishloq joylaridan kelgan odamlar uchun - boshqalari tashqariga migratsiya manbalari bo‘ladi, chunki odamlar suv toshqini va boshqa iqlim bilan bog‘liq tahdidlarga qarshi himoyasiz mahallalarni qoldiradilar.

“Tegishli muammo ta’siri” - iqlim o‘zgarishi muhojirlarga o‘z manzillarida qanday ta’sir qilishini tushunishdir. Iqtisodiy imkoniyatlar, mojarolardan qochish, oila bilan birlashish yoki boshqa iqlimga bog‘liq bo‘lmagan sabablarga ko‘ra harakat qilayotgan migrantlar iqlim o‘zgarishidan ta’sirlanishi mumkin. Misol uchun, so‘nggi

o‘n yilliklarda minglab markaziy amerikaliklar Belizga ko‘chib o‘tishdi, ko‘pincha siyosiy beqarorlikdan qochib, suv toshqini paytida va tuproq yo‘llar qurib ketilganda izolyatsiya qilingan norasmiy aholi punktlarida yashaydilar. Iordaniya kabi joylarda suriyalik qochqinlar allaqachon cheklangan suv ta’minotini qiyinlashtirgan.

Xusuan, ta’kidlash joizki, iqlim migratsiyasining oqibatlari ham ijobiy, ham salbiy harakterga ega bo‘lishi mumkin:

Iqlim migratsiyasining ijobiy oqibatlari:

- Tashqariga yo‘nalgan migratsiya jamiyatlarga yangi daromad manbalarini topishga va atrof-muhit o‘zgarishlariga chidamli bo‘lishga yordam beradi;
- Ma’lum maqsadli belgilangan joyga immigratsiya aholining qarishi va tug‘ilishning kamligi kabi demografik muammolarga duch kelgan iqtisodiyotlarda arzon va malakali ishchi kuchi bilan ta’minlash imkoniyatiga ega bo‘lishi mumkin.

Iqlim migratsiyasining salbiy oqibatlari:

- Belgilangan joyga immigrantlar mavjud infratuzilmalarga bosimlarni oshirishi mumkin, ayniqsa kam daromadli mamlakatlarda;
- Yangi kelganlar ko‘pincha ksenofobik xatti-harakatlarning nishoni bo‘ladi;
- Assimilyatsiya va integratsiya jarayonlari muammosi, migrantlar mahalliy aholi tomonidan boshqa tahdidlar qatorida ish o‘rinlari va davlat xizmatlaridan foydalanish uchun raqobatchilar sifatida qabul qilinishi mumkin (masalan, madaniy farqlardan kelib chiqadigan).

Xulosa

Tabiiy ofat bilan bog‘liq ko‘chishlarning aksariyati qisqa muddatli, ammo asta-sekin boshlangan iqlim o‘zgarishi bilan bog‘liq migratsiya doimiyroq va ehtimol keng ko‘lamli bo‘lishi mumkin. Dengiz sathining ko‘tarilishi, yerning degradatsiyasi, qirg‘oq eroziyasi, ekstremal harorat va iqlim o‘zgarishlarining boshqa bosqichma-bosqich ta’siri butun hududlarni (yoki ba’zi hollarda butun orollarni) yashash uchun

yaroqsiz holga keltirishi, qishloq aholisining hayotiy imkoniyatlariga tahdid solishi va resurslar uchun raqobatni kuchaytirishi mumkin.

Kelajak uchun prognozlarga nazar tashlaydigan bo‘lsak, Jahon banki ma’lumotlariga ko‘ra²³, 2050-yilga kelib, iqlim o‘zgarishi oqibatlarining yomonlashishi tufayli dunyoning uchta mintaqasida (Saxaradan janubiy Afrika, Janubiy va Markaziy Osiyo va Lotin Amerikasi) 143 million kishi o‘z mamlakatlarida migratsiyani amalga oshirishga majbur bo‘lishi mumkin. Bunga asosan ekinlar hosildorligi, suv tanqisligi va dengiz sathining ko‘tarilishi kabi ofatlar sabab bo‘lishi mumkin. Shu bilan birga, migratsiya rejalashtirilgan va yaxshi boshqarilsa, ijobiy, hayotni saqlab qolish strategiyasining bir qismi bo‘lishi mumkin.

Fikrimizcha, iqlim migratsiyasining kutilayotgan oqibatlari birinchi o‘rinda oziq-ovqat ishlab chiqarish va inson farovonligini buzilishida nomoyon bo‘ladi. Bundan tashqari, iqlim migratsiyasi turli guruhlar o‘rtasidagi jamiyatlararo ziddiyatlarni kuchaytirishi mumkin, chunki bunday vaziyatlarda tanqis resurslar uchun kurash yanada keskinlashishi mumkin. Bu holatda tabiiy resurslar ustidan qattiq nazorat mahalliy hamjamiyatlarga, atrof-muhit va sog‘liqqa kamroq ta’sir qiladi bu o‘z o‘rnida iqlim migratsiyasini kamaytirishga xizmat qilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. International Organization for Migration (IOM).2019. Climate change and migration in vulnerable countries.// https://publications.iom.int/system/files/pdf/climate_change_and_migration_in_vulnerable_countries.pdf\2019.21 p.
2. Migration Policy Institute. Climate Migration 101: An Explainer // <https://www.migrationpolicy.org/article/climate-migration-101-explainer#driver>.
3. Hansen, J.,. Efficacy of climate forcings. Journal of Geophysical Research: Atmospheres,2005. Pp 110.

²³Groundswell:“Preparing for Internal Climate Migration”
//<https://www.worldbank.org/en/news/feature/2018/09/13/groundswell-preparing-for-internal-climate-migration>.
www.sharqjurnali.uz

4. Mann, M. E., Bradley, R. S., & Hughes, M. K. "Global-scale temperature patterns and climate forcing over the past six centuries." *Nature*, 2004, P 105-108.
5. Solomon, S., et al. "Contribution of working group i to the fourth assessment report of the intergovernmental panel on climate change." *The physical science basis climate change 2007*.
6. James Lovelock, *The Revenge of Gaia*. 2006
7. David Attenborough, "A Life on Our Planet: My Witness Statement and a Vision for the Future".2020.
8. Johan Rockström. "Planetary Boundaries: Exploring the Safe Operating Space for Humanity".2009.
9. Kate Raworth. "Doughnut Economics: Seven Ways to Think Like a 21st-Century Economist".2017.
10. Naomi Klein. "This Changes Everything: Capitalism vs. The Climate".2014.
11. David P. Clarke."The Science and Politics of Global Climate Change: A Guide to the Debate".2006.
12. Thomas Piketty . "Capital in the Twenty-First Century".2013.
13. Michael Marmot. "The Health Gap: The Challenge of an Unequal World".2015.
14. Ahsan R, Kellett J, Karuppannan S (2014) Climate induced migration: lessons from Bangladesh. *Int J Climate Change Impact Responses*.2014. P. 1–15
15. De Haas H. Migration and development: a theoretical perspective. *Internat Migration Rev*.2010. 44(1):227–264.
16. El-Hinnawi E. Environmental refugees. United Nations Environment Programme, Nairobi EM-DAT (2023) EM-DAT, CRED/UCLouvain, Brussels, Belgium. <https://www.emdat.be>.
17. Internal Displacement Monitoring Centre (IDMC) (2022) Retrieved from <https://www.internaldisplacement.org/global-report/grid202/>
18. Efraim Daka, tadqiqot va innovatsiya siyosati bo'yicha ekspert.
19. Sarkar B, Dutta S, Singh PK. Drought and temporary migration in rural India: a comparative study across different socio-economic groups with a cross-sectional nationally representative dataset. 2022. *PLoS ONE* 17(10):e0275449. [//https://doi.org/10.1371/journal.pone.0275449](https://doi.org/10.1371/journal.pone.0275449).
20. Stoler J, Brewis A, Kangmennan J, Connecting the dots between climate change, household water insecurity, and migration. *Curr Opin Environ Sustain*.2021. 51(52):36–41.
21. Mufti Nadimul Quamar Ahmed, Jennifer E. Givens, Aaron Arredondo. The links between climate change and migration: a review of South Asian experiences.2024-11p [//https://www.researchgate.net/publication/378494722](https://www.researchgate.net/publication/378494722).

22. Mufti Nadimul Quamar Ahmed, Jennifer E. Givens, Aaron Arredondo. The links between climate change and migration: a review of South Asian experiences.2024-11p//<https://www.researchgate.net/publication/378494722>.
23. Groundswell:“Preparing for Internal Climate Migration”
//<https://www.worldbank.org/en/news/feature/2018/09/13/groundswell-preparing-for-internal-climate-migration>.